

« گزارش نهایی طرح پژوهش »

تهیه و مقیاس اندازه گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان

مسئول طرح: دکتر محمد خدایاری فرد

همکاران: دکتر باقر غباری بناب

دکتر محسن شکوهی یکتا

مشاور: دکتر مرتضی اصفی

دستیار: باپاک شمشیری

دبایشتیبانی اجرایی دانشگاه صنعتی شریف

خرداد ۱۳۷۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

" گزارش نهایی طرح پژوهش "

تهیه مقیاس اندازه گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان

مسئول طرح: دکتر محمد خدایاری فرد

همکاران:	دکتر باقر غباری بناب
	دکتر محسن شکوهی یکتا
مشاور:	دکتر مرتضی نصفت
دستیار:	بابک شمشیری

« با پشتیبانی اجرایی دانشگاه صنعتی شریف »

خرداد ۱۳۷۸

مطالعه تاریخ مکتوب جوامع انسانی و تمدن‌ها، همواره رگه‌هایی از دین و اعتقادات دینی را نشان می‌دهد. در اعصار مختلف، باورها و پنداشت‌های دینی هر زمان به شکلی خود را نشان داده‌اند. زمانی دین و دینداری به شکل اعتقادات و اعمال جادویی جلوه‌گر می‌شد و زمانی خود را تحت پوشش پنداشت‌های اسطوره‌ای ظاهر می‌ساخت. هر از چند زمانی نیز ادیان الهی و توحیدی سایه خود را بر سر جوامع می‌گستراندند. گستردگی و عمومیت نگرش دینی از توحیدی‌ترین صورت خود گرفته تا شرک‌آمیزترین حالت آن همچون تجسم نیروی ماورایی در قالب انسانی (همانند بت) همگی حکایت از اصل‌ترین نیاز درونی انسان یعنی خداجویی دارد. شاید کمتر پدیده‌ای را بتوان یافت که به قدر دین و نگرش دینی در سرنوشت انسانها و جوامع مؤثر بوده‌اند. وقوع بسیاری از رویدادهای سرنوشت‌ساز در تاریخ بشریت به نوعی با دین و مذهب سروکار داشته‌اند. چه بسیارند رویدادها و تحولات تاریخی که یا به جانبداری از دین و یا بدلیل مخالفت با آن و یا برخورد آراء دینی، بوقوع پیوسته‌اند. بسیاری از جنگها (مانند جنگ‌های صلیبی، قادسیه، فتح اندلس توسط مسلمانان)، انقلابها و نهضتها (نهضت مارتین لوتر در آلمان و آغاز پروتستانسیسم و انقلاب اسلامی ایران) و دیگر پدیده‌های اجتماعی همگی نشأت گرفته از اثرات دین و دین‌باوری بوده‌اند. نقش عظیم دین‌گرایی در زندگی انسان موجب شده است که در تاریخ آموزش و پرورش جوامع نیز سهم مهم و قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص دهد. به طوری‌که هم بخش اعظم محتوای درسی مربوط به موضوعات دینی بوده است و هم اینکه ساختار سازمانهای مرتبط با آموزش و پرورش جوامع، به نوعی با ساختارهای تشکیلات دینی هم‌پوشی داشته‌اند از جمله مدارس و کالج‌های یسوعی^۱ در اروپا و یا مدارس نظامیه در تاریخ کشورهای اسلامی (شاتو، ترجمه شکوهی، ۱۳۷۶، ص ۱۳۷۶-۷ درانی، ۱۳۷۶).

این هم‌پوشی بقدری زیاد بوده است که موضوعات علمی و دینی به موازات یکدیگر مطالعه و آموزش داده می‌شدند. اما به تدریج با شروع انقلاب صنعتی و دوره رنسانس در اروپا عرصه‌های علم و دین از یکدیگر جدایی یافته و هر کدام مسیر خود را طی کرد. پس از جدایی کامل علوم تجربی و طبیعی از قلمرو متافیزیک، نوبت به علوم انسانی و اجتماعی رسید تا آنها نیز خود را از حوزه دین و متافیزیک منفک سازند و با روشهای تجربی و عینی به مطالعه پدیده‌های انسانی بپردازند. در این هنگام بود که مطالعه روانشناسی و جامعه‌شناسی با تکیه بر روشهای علمی و تجربی، آغاز شد. با توجه به اثرات عمده دین و دین‌باوری در همه ابعاد زندگی انسانی از جمله ابعاد روانشناختی، از همان اوان پیدایش روانشناسی علمی، محققان و صاحب نظران به مطالعه رفتارها و نگرش مذهبی نیز توجه کردند (الیاده، ۱۹۸۷، ترجمه خرمشاهی، ۱۳۷۵).

۱- Jesuites

مطالعه تاریخ مکتوب جوامع انسانی و تمدن‌ها، همواره رگه‌هایی از دین و اعتقادات دینی را نشان می‌دهد. در ابعاد مختلف، باورها و پنداشت‌های دینی هر زمان به شکلی خود را نشان داده‌اند. زمانی دین و دینداری به شکل اعتقادات و اعمال خادوسی جلوه‌گر می‌شد و زمانی خود را تحت پوشش پنداشت‌های اسطوره‌ای ظاهر می‌ساخت. هر از چند زمانی نیز ادیان الهی و توحیدی سایه خود را بر سر جوامع می‌گسترانیدند. گستردگی و عمومیت نگرش دینی از توحیدی ترین صورت خود گرفته تا شرک آمیزترین حالت آن همچون تجسم نیروی ماورایی در قالب انسانی (همایند بت) همگی حکایت از اضیل ترین نیاز درونی انسان یعنی خداحویی دارد. شاید کمتر پدیده‌ای را بتوان یافت که به قدر دین و نگرش دینی در سرنوشت انسانها و جوامع مؤثر بوده‌اند. وقوع بسیاری از رویدادهای سرنوشت ساز در تاریخ بشریت به نوعی با دین و مذهب سروکار داشته‌اند. چه بسیارند رویدادها و تحولات تاریخی که یا به خانداری از دین و یا بدلیل مخالفت با آن و یا برخورد آراء دینی، بوقوع پیوسته‌اند. بسیاری از جنگها (مانند جنگهای صلیبی، قادسیه، فتح اندلس توسط مسلمین)، انقلابها و نهضتها (نهضت مارتن لوتر در آلمان و آغاز پروتستانسزم و انقلاب اسلامی ایران) و دیگر پدیده‌های اجتماعی همگی نشأت گرفته از اثرات دین و دین باوری بوده‌اند. نقش عظیم دین گزایی در زندگی انسان موجب شده است که در تاریخ آموزش و پرورش جوامع نیز سهم مهم و قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص دهد. به طوری که هم بخش اعظم محتوای درسی مربوط به موضوعات دینی بوده است و هم اینکه ساختار سازمانهای مرتبط با آموزش و پرورش جوامع، به نوعی با ساختارهای تشکیلات دینی هم پوشی داشته‌اند از جمله مدارس و کالج‌های یسوعی^۱ در اروپا و یا مدارس نظامیه در تاریخ کشورهای اسلامی (شاتو، ترجمه شکوهی، ۱۳۷۶: ۱۳۷۶-۱۳۷۶).

این هم پوشی بقدری زیاد بوده است که موضوعات علمی و دینی به موازات یکدیگر مطالعه و آموزش داده می‌شدند. اما به تدریج با شروع انقلاب صنعتی و دوره رنسانس در اروپا عرصه‌های علم و دین از یکدیگر جدایی یافته و هر کدام مسیر خود را طی کرد. پس از جدایی کامل علوم تجربی و طبیعی از قلمرو متافیزیک، نوبت به علوم انسانی و اجتماعی رسید تا آنها نیز خود را از حوزه دین و متافیزیک منفک سازند و با روشهای تجربی و عینی به مطالعه پدیده‌های انسانی بپردازند. در این هنگام بود که مطالعه روانشناسی و جامعه‌شناسی با تکیه بر روشهای علمی و تجربی، آغاز شد. با توجه به اثرات عمده دین و دین باوری در همه ابعاد زندگی انسانی از جمله ابعاد روانشناختی، از همان اوان پیدایش روانشناسی علمی، محققان و صاحب نظران به مطالعه رفتارها و نگرش مذهبی نیز توجه کردند (الیاده، ۱۹۸۷، ترجمه خرساھی، ۱۳۷۵).

^۱ - Jesuites